

TRAVELOGUE AND CONTEMPORARY INTEREST IN “BOUNDARY LITERARY GENRES”

Mirzana Pašić Kodrić

University of Sarajevo, Faculty of Education, Bosnia and Herzegovina, mpkodric@pf.unsa.ba

Abstract: Trying to get closer to defining the term travelogue in its complex genre nature certainly involves analyzing the wider context of the so-called "boundary genres", to which, among others, travelogue belongs. This will also better consider the contemporary interest in a group of texts, which, from day to day, in various forms and in their hybridity, have become the subject of a series of scientific studies. In doing so, the question immediately arises as to which term to use today when it comes to this group of texts, or how to define them by genre. Should the travelogue still be classified as "mixed literary type" as defined in the traditional classification of literary genres, or should it be classified primarily as a "documentary form"? Is it justified, albeit with an almost discriminatory connotation, to include it in a particular "marginal genre" (which is also related to its strong actualization today)? Or, truth, something more modern, it is necessary to classify the travelogue in the so-called a discursive gender, with the compulsory division of literary-scientific types into discursive species, journalistic types, and scientific prose? Or, in the end, is it necessary to simply call this whole group of texts, to which the travelogue belongs also, "boundary genres"?

Keywords: travelogue, genre, "boundary genres"

PUTOPIS I SAVREMENI INTERES ZA „GRANIČNE KNJIŽEVNE ŽANROVE“

Mirzana Pašić Kodrić

Univerzitet u Sarajevu, Pedagoški fakultet, Bosna i Hercegovina, mpkodric@pf.unsa.ba

Rezime: Pokušati približiti se definiranju pojma putopisa u njegovoj složenoj žanrovskoj prirodi svakako uključuje analiziranje šireg konteksta tzv. "graničnih žanrova", kojima, između niza ostalih, pripada i putopis. Time će se bolje razmotriti i savremeni interes za skupinu navedenih tekstova, a koji iz dana u dan, u različitim oblicima i u svojoj hibridnosti, postaju predmet niza znanstvenih studija. Pritom, ovdje se odmah nameće pitanje o tome koji termin danas koristiti kada je riječ o skupini navedenih tekstova, odnosno kako ih žanrovski odrediti.

Da li putopis i dalje svrstavati u "mješovite književne vrste", kako je određen u tradicionalnoj klasifikaciji književnih žanrova, ili ga, pak, treba primarno svrstati u "dokumentarni oblik"? Odnosno, je li opravdano, iako s gotovo diskriminacijskim prizvukom, uvrstiti ga u naročiti "rubni žanr" (s čim je, inače, u vezi i njegova današnja izrazita aktualizacija)? Ili je, istina, nešto modernije, potrebno i putopis svrstati u tzv. diskurzivni rod, i to uz obaveznu podjelu književno-znanstvenih vrsta na diskurzivne vrste, publicističke vrste te znanstvenu prozu? Ili je, na kraju, potrebno cijelu ovu skupinu tekstova, kojoj pripada i putopis, naprosto nazvati jednostavno "graničnim žanrovima"?

Ključne riječi: putopis, žanr, "granični žanrovi"

Iako je klasična književnoteorijska škola upravo insistirala na "pograničnom" karakteru putopisa i putopisne književnosti, najčešće nepravredno akcentirajući njen didaktičko-pedagoški karakter, historijski značaj te uopće edukativni karakter, ta "graničnost" upravo će biti jedan od temeljnih razloga za drugačiju interpretaciju putopisa i putopisne književnosti općenito. Dugo vremena je trebalo da "rubni žanrovi", a samim tim i putopis, budu nešto drugačije posmatrani i interpretirani.

U nekoliko je posljednjih desetljeća poraslo zanimanje za rubne književne žanrove. Nefikcionalni pripovjedni tekstovi, poput dnevnika, autobiografija i memoara, zauzimaju – sudeći prema hijerarhijskim ljestvicama pisaca, čitatelja i proučavatelja – prilično visoko mjesto (Duda, 1998: 9).

Ključ za njihovu novu, drugačiju i smisleniju interpretaciju, paradoksalno na prvi pogled, ponovo će biti, dakle, upravo njihov "granični" karakter, ali potpuno drugačije posmatran. Put ka takvoj novoj interpretaciji svakako je omogućen bitno drugačijom interpretacijom svega onoga što je predstavljalo izučavanje proznih tekstova i književnosti općenito te njihovih novih mogućnosti. Naime, u stalnom progresu teorijskog proučavanja proze i "rubni žanrovi" su, opet uzgredno, dobili posve drugačiji karakter. Upravo tekstovi poput *Ima li književnih i neknjiževnih tekstova* (Katičić, 1998: 119) dali su ogroman doprinos takvom, posve drugačijem shvatanju književnosti, pa i "rubnih žanrova" te, među njima, i putopisa:

Tvrdnja da se isti tekst u načelu uvijek može čitati, odnosno slušati, i kao književan i kao neknjiževan rješava sve teškoće koje se javljaju oko tekstova kojima se mora priznati status prijelaznih oblika, dok god se misli da se književni i neknjiževni tekstovi razlikuju po prirodi jezičkih postava što se u njima ostvaruju. To su većinom povijesni, filozofski i vjerski tekstovi te razni oblici eseja, putopisa i reportaža. Sve te teškoće nestaju kao čarobnim štapićem ako prihvatimo da književna ili neknjiževna priroda jezičnih postava ne zavisi od njih samih, nego od toga kako se ostvaruje njihov sadržaj (Katičić, 1998: 119).

Svakako da je teorija književnosti, a posebno teorija proze, posve drugačije pozicionirana u kontekstu postmoderne i njenog općenitog njegovanja polifoničnosti i hibridnosti književnih oblika, dala neprocjenjiv doprinos za nove, izuzetno hibridne interpretacije "graničnih tekstova".

Nikako ne treba pomisliti kako ovi tekstovi, bez obzira na njihovu prirodu, nisu bili predmet istraživača, čitalaca i uopće književne javnosti, ali evidentno je kako oni, u periodu postmodernog shvaćanja književnosti, ostvaruju značajan pomak u smislu percipiranja i valorizacije njihovih dometa (Pirić, 2010:111).

Naime, postavljajući pitanje opće prirode žanra, odnosa fikcije i faksije, intertekstualnosti, intermedijalnosti, interkulturalnosti te uopće "graničnosti" teksta te njegovih uvijek novih i neotkrivenih značenja, postmoderna kritička misao otvorila je nova vrata i putopisnoj književnosti i putopisu, tom zanemarenom i umnogome raznolikom žanru drevne starine (usp. *Dictionary of literary terms & literary theory*, 2000: 937), koji je konačno – čini se – dobio zaslužen mjesto proučavanja i vrednovanja. S druge strane, postmodernoj kritici sve su to omogućili vrsni putopisi te njihovi, u širem kontekstu, značajni autori te se spomenutoj vrsti tekstova, konačno, uspjele prići s dozom većeg uvažavanja i uvijek novih mogućnosti interpretacije, a danas je čak moguće čitati i putopise iz univerzuma (usp. Mateo: 2016). S razlogom se konačno počelo postavljati pitanje zašto su se (i) putopisom upravo bavili mnogi značajni pisci te, otud, kakvo mjesto zauzima putopisna literatura, ali i sam motiv putovanja u književnosti. Ipak, iako je još Heinrich Heine, romantičarski pomalo zaneseno, smatrao da je putopis najprirodniji i najizvorniji oblik romana (usp. *Rečnik književnih termina*, 1985: 623), nažalost, putopisima tih značajnih pisaca najčešće se prilazilo sa željom uopćenog sagledavanja njihovog cjelokupnog književnog djela, a ne sa željom da se proučavaju upravo njihovi putopisi. Tek s razvojem modernijih književnih shvatanja te nizom autora koji su svjetsku slavu stekli upravo pišući putopise, putopisna literatura dobila je drugačiji karakter, te je porastao interes baš za njeno proučavanje. Ono što također treba napomenuti jeste to da se pisanjem putopisa, pa i memoara, biografija, dnevnika itd. te ostalih "rubnih žanrova" od najstarijih vremena nisu bavili samo pisci, već i autori različitih zanimanja i profila poput vojnika, misionara, mornara, diplomata, novinara i sl. ili – jednostavno rečeno – različiti zapisivači sa željom da zabilježe novo, što je karakteru putopisne poetike kao takve dalo isto tako osebujan karakter, ali i dodatno zakompliciralo razumijevanje njegovih žanrovskih određenosti, uloge u književnosti i uopće njegovo vrednovanje kroz stoljeća, između ostalog i u imagološkom smislu (usp. Kodrić: 2018).

Ako svakome uopće treba, književnost pouzdano ne treba svakom na isti način. A ono sa čime jedan pripovjedni tekst stupa u odnos prije svega je način na koji ga čitatelj treba. Tekst "interpelira" jednu proizvedenu strukturu potreba koja će čitatelja ponukati ne samo da ga na određeni način pročita, već da ga uopće prepozna kao "svoj" i posegne za njim (Biti, 1987: 21).

Svi ti putnici posve različitih identiteta, orijentacija i interesa gradili su i izgradili hibridni karakter putopisne literature najšire posmatrano upravo približavajući putopis posve različitim segmentima kulture, nauke, života općenito, uvijek nanovo njegujući putopisni "granični" karakter, i tako čineći ovu literaturu dostupnom širokom krugu čitalaca.

Putopise su pisali s raznim pobudama ne samo pisci od zanata, već i uhode, političari, oficiri, naučnici, sveštenici, trgovci, novinari i hodočasnici (Pirić, 2015: 128).

Upravo u tom "graničnom" karakteru, doticajima spomenutih putopisaca sa svim onim što je bio predmet njihovog oduševljenja, razočarenja, viđenja Drugog i Drugačijeg, stoljećima se razvijala putopisna poetika, i to od strane onih koji pišu o drugoj kulturi, ali viđenoj očima vlastite pripadnosti. Naime, u postmoderni se jasno uviđa da putopisna literatura ima tri dominantne paradigme: oblikovanje identiteta, istraživanje identiteta i prenošenje identiteta (usp. Lipski, 2018: 1).

[...] svaki tekst inskribira u određenu kulturu sebe kao označitelja kulture. U slučaju putopisa, situacija na neki način postaje dvostruko inskribirana: tekst se upisuje i u kulturu kojoj pripada, ali i u kulturu koju opisuje, kulturu Drugoga (Leboš, 2007: 153).

Svim ovim gradila se i neprestano se gradi putopisna poetika, otvarajući vrata za gotovo nebrojene interpretacije, nemoguće u okviru metoda jedinstvenog proučavanja te jasnih zadatih postavki, koje se danas ne tretiraju kao

manjak žanrovskih utvrđenih pravila i normi, već naprotiv kao bogatstvo žanrovskih preplitanja i "graničnosti" unutar gotovo svega onoga što su kultura, nauka i civilizacija, pa samim tim i književnost.

Osim toga, ako su književne vrste neka sredstva komunikacije, one se mogu određivati i razvrstavati prema svrhama jedino u okviru relativno cjelovitog sustava, budući da njihove osobine nisu supstancijalno utvrdive nego jedino funkcioniraju unutar određenih odnosa. Sustav odnosa tada ima veću važnost jer je stabilniji od svojstava objekata: Uvijek su moguće supstitucije koje različite objekte podređuju istim svrhama i tako vode do promjena koje se čine golemim sa stajališta opisa idealne strukture, a koje su od neznatne važnosti za funkcioniranje čitavog značenjskog sustava (Solar, 1989: 216).

Upravo zbog ovog te trgom tzv. "žanrovske svijesti" o kojoj piše Milivoj Solar (Solar, 1995: 81-82), čini se da termin "granični žanrovi" u cjelokupnoj svojoj složenosti najbolje odgovara skupini "rubnih književnih žanrova", upravo iz razloga što se u njima vidno osjećaju ne samo doticaji s različitim kulturama i civilizacijama, već i u književnožanrovskom smislu višegranični utjecaji svih ostalih "mješovitih vrsta": i umjetničke reportaže, i biografije, i autobiografije, i memoara, i dnevnika, i eseja, ali djelimično i naučne proze te svih oblika koje ona podrazumijeva (bilješka, članak, rasprava, studija i sl.), kao i nedvojbenih, "stabilnih" (iako danas ipak sve također hibridnijih i otvorenijih) književnih vrsta, poput pripovijetke ili novele, romana, pa čak i poezije i sl.

Književna vrsta određuje se kao unutrašnja forma, skup oblikovnih, sadržajnih obilježja koje nije moguće svesti pomoću jedno jedinog načela klasifikacije. Privlačnost analize leži i u tome što omogućuje uočavanje odnosa konstantnih i varijabilnih elemenata strukture, te što postavlja granicu komutacije, odnosno granicu do koje je moguće odstupati od prototipa, a da tekst ostane supripadan vrsti (Zlatar, 2000: 61).

Primarno, zadatak svih "rubnih žanrova" jeste što bolji odgovor zahtjevima umjetničkog teksta i sad već umjetnosti općenito, jer se na dokumentarizmu spomenutih tekstova, pa i putopisa, najčešće insistira samo u granicama opće kulture i informiranosti, a sve drugo predstavlja izuzetne oglede individualnog književnog stvaranja, tj. jedinstvene interžanrovske poetike određenog pisca i njegove općenite složene umjetničke realizacije.

Nema tekstova koji se ne bi mogli čitati i kao neknjiževni i kao književni. Ima samo takvih kojih je sadržaj, kad se ostvari u stvarnim situacijama, nezanimljiv, a kad ga ostvarimo u cjelovitosti životnoga iskustva, govori najskrovitijim dubinama našega bića, pokreće u nama nove mogućnosti i otvara nova obzorja (Katičić, 1998: 121).

Stavu o iznimnoj popularnosti putopisa i putopisne literature danas ide u prilog i čitav niz novijih interesantnih knjiga s akcentom na socijalnu dimenziju, kulturu, rasu te ulogu žene kao „nove vrste promatrača“ (usp. Gerassi-Navarro: 2017). Ponekad su to knjige i prvenstveno komercijalnog, pa i trivijalnog karaktera, koje čitaoci navode na to kako da proučavaju, pišu, ali i prodaju svoje putopise. Knjiga L. Peata O' Neila *Travel Writing* samo je jedna u nizu sličnih knjiga ove vrste, gdje čitaoci, po primjerima zadatih vježbi, mogu čak vježbati i pisanje putopisa te kasnije prodavati svoje knjige, i to na principu *Vježba broj 1: Razmislite koja je vaša omiljena destinacija? Zašto? Opišite kako Vam se čini dato mjesto. Gdje ste se vratili opet nanovo?* (O' Neil, 2000: 14). No, i u tom smislu mišljenje Milivoja Solara da postoje čitaoci koji sve što pročitaju mogu razumjeti jedino u okvirima trivijalne književnosti (Solar, 1995: 75) pronalazi svoje mjesto i u iščitavanju trivijalnih putopisa.

Sve to govori o važnosti proučavanja "graničnih književnih žanrova", a tako i putopisa te putopisne literature u njenoj cjelokupnoj, pa čak i komercijalnoj te trivijalnoj prirodi, uz moguću tezu da je putopisna književnost, zapravo, sama po sebi žanr, jer je djelotvoran medij za globalnu cirkulaciju (trans)kulturalnih informacija (usp. Holland & Graham: 2003).

Pri svemu ovom, putopisu, a pogotovo u savremenom književnom trenutku, dakle, u prilog ide i ono što ga je u ranijim vremenima činilo zanemarenim književnim žanrom, pa tako i njegova "granična", odnosno uopće teško cjelovito i končano odredljiva žanrovska priroda te protejski žanrovski karakter.

Naime, putopis je dugo posmatran kao književnost manjih estetskih dometa, "rubni žanr", a što će reći kao žanr koji je manje značajan za razvoj i historiju književnosti, te je nespretno, gotovo zbunjujuće svrstavan u historijske izvore, pedagoško-didaktične spise, čak i u puke geografske orijentire, vodiče i sl, najjednostavnije rečeno tekstove koji nikako ne mogu pronaći svoje odgovarajuće *književno* mjesto, pogotovo u smislu jasnog žanrovskog *literarnog* definiranja, a samim tim i književnoteorijske relevantnosti i književnohistorijskog izučavanja i vrednovanja. Ovako posmatran, rubni, ali, ipak koristan za kasnija proučavanja i "granični" karakter putopisa i putopisne književnosti općenito, možda i nesvjesno, bio je razlog za nepravedno zanemarivanje svega onoga što, u najširem smislu, danas podrazumijeva putopis i putopisna književnost šire posmatrana.

Dakle, iako je klasična književnoteorijska škola upravo insistirala na rubnom, ali i "pograničnom" karakteru putopisa i putopisne književnosti, najčešće nepravedno akcentirajući njen didaktičko-pedagoški karakter, historijski značaj te uopće edukativni karakter, ta "graničnost" koja neminovno upućuje na višedisciplinarni karakter putopisa i

putopisne književnosti upravo je temeljni razlog za njihovu drugačiju interpretaciju te niz savremenih istraživanja u tom smjeru.

LITERATURA

- Biti, Vl. (1987). *Interes pripovjednog teksta*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber
- Duda, D. (1998). *Priča i putovanje*. Zagreb: Matica hrvatska
- Dictionary of literary terms & literary theory* (2000). London: Penguin Reference
- Gerassi-Navarro, N. (2017). [*Women, Travel, and Science in Nineteenth-Century Americas: The Politics of Observation*](#). Chicago: Palgrave Macmillan
- Holland, P., & Huggan, G. (2007). *Turists With Typewriters*. Ann Arbor: The University of Michigan Press
- Katičić, R. (1998). *Književnost i jezik, Ima li književnih i neknjiževnih tekstova?*, u: Škreb, Zdenko – Stamać, Ante: *Uvod u književnost*. Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Kodrić, S. (2018). *Kako su Bošnjaci vidjeli muslimanski Orijent i evropski Zapad (Kulturalno-imagološke studije iz bošnjačke i bosanskohercegovačke književnosti)*. Sarajevo: Dobra knjiga
- Leboš, S. (2007). *Analiza putopisa "Sjećanje na putovanje u zemlju Slavena s juga" autora Georgesa Perrota*. Zagreb: Stud. ethnol. Croat, vol. 19
- Lipski, J. (2018). *Travel and Identity: Studies in Literature, Culture and Language*. Cham: Springer International Publishing AG part of Springer Nature
- Mateo, M. (2016). *Alien Skies: A Travelogue of the Universe*. Ann Arbor: Cognella Academic Publishing
- O'Neil, L. P. (2000). *Travel writing, Guide to Research, Writing and Selling*. Cincinnati: Writer's Digest Books
- Pirić, A. (2015). *Mogućnosti čitanja teksta*. Mostar: IC štamparija
- Pirić, A. (2010). *Literarizacija / dotematizacija u Isakovićevom putopisu, Arheologija teksta*, Sarajevo
- Rečnik književnih termina* (1985). Beograd: Nolit
- Solar, M. (1995). *Postoji li trivijalna književnost? Laka i teška književnost*. Zagreb: Matica hrvatska
- Solar, M. (1989). *Teorija proze*, Zagreb: SNL, Zagreb
- Zlatar, A. (2000). *Ispovijest i životopis, Srednjovjekovna autobiografija*. Zagreb: Antibarbarus